

VIERAANNUTTAMINEN-

TUNNUSMERKKEJÄ, TUNNISTAMISEN HAASTEET LASTENSUOJELUN
SOSIAALITYÖSSÄ JA UUSPERHEISIIN LIITTYVIÄ ERITYISPIIRTEITÄ

Päivi Toivonen Uusperheneuvojakoulutus 29. lokakuuta 2015

Sisällysluettelo

JOHDANTO.....	2
KEHITTÄMISHANKKEEN KUVAUS JA NÄKÖKULMAA AIHEEN TARKASTELUUN.....	3
VIERAANNUTTAMISEN KÄSITE JA OMINAISPIIRTEITÄ	6
VIERAANNUTTAMISEN ASTEET.....	9
VIERAANNUTTAMISESSA KÄYTETTÄVIÄ TOIMINTATAPOJA.....	10
VIERAANNUTTAMISEN TUNNISTAMINEN.....	12
VIERAANNUTTAMINEN UUSPERHEESSÄ.....	14
POHDINTA.....	16
LÄHTEET	19

JOHDANTO

Kaikki onnelliset perheet ovat

onnellisia samalla tavalla, mutta

kaikki onnettomat perheet onnettomia kukin omalla tavallaan.

Leo Tolstoi

Vuosia sitten asiakkaakseni ohjautui monin eri tavoin pahaa oloaan oirehtiva nuori tyttö, jonka asiakaskertomusta olen muuttanut vähän joiltakin osin tunnistamisen välttämiseksi. Hän oli juuri muuttanut paikkakunnalle äitinsä, isäpuolensa ja sisarpuoliensa kanssa. Äiti saapui ensimmäiseen tapaamiseen yhdessä tytön kanssa. Hän kertoi tytön ongelmallisen käytöksen ja erilaisten oireiden johtuvan biologisesta isästä, josta äiti oli eronnut jo joitakin vuosia takaperin. Avioero oli ollut erittäin riitaisa ja äidin mielestä biologisen isän pitäisi jo viimein jättää heidät rauhaan, koska hän sekoittaa käytöksellään tytön pään. Äidin mielestä hänen ex-miehensä on vaikuttanut niin negatiivisesti tyttöön, että hänen edellinen parisuhteensakin päättyi siksi eroon (isäpuoli nro 2). Tätä eroa ennen äiti oli ollut lyhyen aikaa suhteessa väkivaltaisen miehen kanssa ((isäpuoli nro 1). Äidillä oli tapaamisajankohtana uusi, hänen kokemuksensa mukaan hyvä parisuhde (isäpuoli nro 3) ja hän ei aikonut antaa tytön biologisen isän pilata sitä.

Tyttö itse ei kyennyt juurikaan puhumaan omista asioistaan ja lastenpsykiatrian hoitosuhde oli päätynyt, koska sovitut tapaamiset eivät olleet toteutuneet. Äiti ei ollut kokenut käyntejä poliklinikalla mielekkäinä ja tytön oma motivaatio ei ollut riittänyt sovittujen aikojen muistamiseen ja poliklinikalle menoon. Tyttö olisi myös tarvinnut matkoihin kuljetusapua. Tytön suhde biologiseen isään oli ollut katkolla jo noin 1,5 vuoden ajan, koska äidillä oli vahva epäily siitä, että tyttö oli joutunut isän luona inestien kohteeksi ja asian selvittely oli kesken. Äiti halusi rajata myös tytön yhteyttä isän vanhempiin, koska he saattaisivat äidin mielestä vaikuttaa epäsuotuisasti tyttöön seri-selvittelyjen aikana. Äidin uusin puoliso oli tytön seurassa vaivautunut ja tyttö ei halunnut tutustua häneen.

Tytön erilainen oirehdinta voimistui nopeasti ja hänet sijoitettiin sijaishuoltoon lastensuojelulaitokseen. Tyttö kaipasi laitoksen ohjaajien käsityksen mukaansa isäänsä, mutta samalla vihasi tätä. Inestiepäilyn tutkiminen lopetettiin aikanaan tuloksettomana ja tytön itsetuhoinen käytös väheni. Sijaishuollon jatkuessa biologisen isän ja tytön yhteydenpito alkoi vähitellen laitoksen omaohjaajan myötävaikutuksella uudestaan. Äidin yhteydenpito oli vähäistä jo sijoituksen alkuvaiheessa ja myöhemmin tytön ja äidin välit etäännyivät. Tyttö ei halunnut edelleenkään luoda minkäänlaista suhdetta uuteen isäpuoleensa. Tyttö lomaili laitoksesta isovanhempiensa luona, jossa tapasi myös isää. Joitakin vuosia myöhemmin 18-vuotiaan nuori itsenäistyi laitoksesta omaan kotiinsa. Välit äitiin olivat kokonaan poikki. Hänen tärkeimmät läheisensä ja tukijansa olivat biologinen isä ja isäpuoli nro 2.

Haluaisinpa tietää mitä tytöstä varttuneelle nuorelle naiselle kuuluu tänään. Omasta työstäni muistan epätietoisuuden, sekavuuden, hämmennyksen ja avuttomuuden tunteen. Aikuisten tarinat poikkesivat olennaisesti toisistaan ja lapsi tuntui välikappaleelta kiistoissa. Tyttö oli niin sekaisin, että kykeni vain itsetuhoisella ja monin muilla tavoin huolestuttavalla käytöksellään ilmaisemaan pahaan oloaan. Asiakaskertomus kuvaa mielestäni ongelmien monimuotoisuutta, joihin työntekijä yrittää löytää ja järjestää omalla ammattitaidollaan mahdollisimman hyvää tukea.

Lastensuojelussa on kohdattu pitkään vieraannuttamistyyppistä käytöstä, mutta ilmiötä ei ole osattu juurikaan tunnistaa tai nimetä. Vieraannuttamistermi ja siihen liittyvät ongelmat ovat nousseet Suomessa vasta viime vuosina laajempaan tietoisuuteen ja sosiaalisen median ansiosta asiasta voidaan puhua jopa trendi-ilmiönä. Vieraannuttaminen ei rajoitu pelkästään riitaisiin eroprosesseihin ja uusperheisiin. Vieraannuttamistyyppistä käyttäytymistä esiintyy myös mm. sijaisperheissä sijaishuollossa olevan lapsen ja hänen biologisen vanhempansa / vanhempiensa yhteydenpitoon liittyen. Toiminnan tarkoitus voi olla osittain tiedostamatonta ja siitä aiheutuvia seurauksia ei ole osattu arvioida.

Erilaiset vieraannuttamiseen liittyvät asiat ovat mietityttäneen minua ja päätin hyödyntää uusperheneuvokoulutuksen kehittämistehtävää motivoidakseni itseäni tutustumaan aiheeseen laajemmin vapaa-ajallani. Olen kokenut oman tietopohjani ja taitoni työstää asiaa vajavaiseksi. Omassa maisterikoulutuksessani 80-luvulla ei käsitelty aihetta ollenkaan. Olen myös nostanut vieraannuttamisen puheenaiheeksi eri yhteyksissä nykyisessä työpaikassani sosiaalitoimiston lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Työyhteisössäni lähes kaikki ovat kohdanneet työssään vieraannuttamista ja monet kaipasivat aiheesta lisää tietoa. Yleisesti uusperheiden kanssa työskentelyyn kaivattiin myös lisää osaamista.

KEHITTÄMISHANKKEEN KUVAUS JA NÄKÖKULMAA AIHEEN TARKASTELUUN

Uusperheneuvokoulutukseen liittyvän kehittämistehtäväni tavoitteena on koota kirjallisuudesta ja julkaisuista tietoa vieraannuttamisen ominaispiirteistä ja pohtia erityisesti siihen liittyviä tunnistamisen ongelmia ja haasteita lastensuojelun sosiaalityössä. Tavoitteenani on nostaa esiin asioita, jotka on hyvä huomioida kun asiakkaana on uusperhe. Vieraannuttamisella tarkoitan tässä kehittämistehtävässä sellaista vanhemman käyttäytymistä eron jälkeen, jonka seurauksena lapsen ja toisen vanhemman vuorovaikutussuhde vaikeutuu tai katkeaa kokonaan, Vieraannuttamista on käsitelty paljon muutaman viime vuoden aikana mm. nettipalstoilla ja Suomessa on pohdittu vieraannuttamisen estämiseen liittyvän lainsäädännön tarpeellisuutta.

Vuonna 1998 runsaat 30 000 lasta koki perheen hajoamisen. Näistä 19 000 lasta asui avioparin ja noin 12 000 avoparin perheessä. Avoparin koti on alttiimpi hajoamiselle kuin avioparin koti. Vielä epävarmempi perherakenne on avoparin kanssa asuvalla lapsella, jonka perheessä ei ole pariskunnan yhteistä lasta. Näistä lapsista joka viidennen ” uusi vanhempi” muuttaa vuoden aikana pois perheen yhteisestä kodista. (Kartovaara & Sauli 2000, 62.) Vanhempien yhteistoiminta lasta koskevissa asioissa mahdollistaa myös erotilanteessa lapsen turvalliset suhteet molempiin vanhempiin ja kumpaankin sukuun. Kun vanhemmat riitelevät lapsen asumisesta, tapaamisesta tai elatuksesta, eroprosessi pitkittyy ja pahimmassa tapauksessa lapsi kadottaa kontaktin toiseen vanhempaansa ja usein myös isovanhempiin ja muihin läheisiin.(STM 2013, 43.) Erojen määrä on pysynyt suunnilleen samana kahdenkymmenen viime vuoden aikana. Avioeroja on ollut vuosittain noin 13 500. Todennäköisesti suurusluokka pysyy samana myös lähivuosina. Yhteiskunnan ja kolmannen sektorin palvelujärjestelmän tulee tarjota nykyistä enemmän apua eronneille, jotka omassa tilanteessaan psyykkisesti kuormittuneina kohtaavat monia haasteita ja ongelmia. Eronneen ihmisen on kyettävä järjestämään oma ja lastensa arki uudelleen ja samanaikaisesti hän kamppailee eron aiheuttaman stressin kanssa. Oman henkisen selviytymisen lisäksi eronneen odotetaan kykenevän tukemaan lapsiaan muuttuneessa tilanteessa. (Kääriäinen, Hämäläinen & Pölkki 2012, 181 ja 223.) Vanhempien eroon liittyvät kiistat työllistävät oikeusasteita, mielenterveyspalveluja ja sosiaalitoimintaa. Uusien perhemuotojen tuomiin haasteisiin ja tarvittaviin tukitoimiin kaivataan uudenlaista osaamista.

Perhevammaisuus on käsite, jonka tulisi olla yleisesti käytössä sosiaalitieteissä. Vammasta kärsivä perhe elää vaurioituneena, ellei avioero pysäytä koettelemusta. Vauriot voivat tulla esiin vasta seuraavassa sukupolvessa. Valitettavasti näistä perheistä löytyy tavallisesti kaksi vahvaa vanhempaa, jotka jatkavat taisteluaan myös eron jälkeen. Kummankin vanhemman tarkoituksena on lapsen edun puolustaminen niin tehokkaasti, että lapsi kärsii ja seurauksena on psykiatrinen diagnoosi. Viranomaisten tehtävänä on suojella lasta hänen omilta vanhemmiltaan. (Laitinen & Hurtig 2002, 31.)

Lapsen käytöksen tulkinnasta syntyy usein ongelmia vanhempien välille, jos lapsi kiukuttelee tai on ahdistunut tai hermostunut tapaamisten yhteydessä. Lapsen kanssa asuva vanhempi tulkitsee usein lapsen tapaamisten yhteydessä tuntemat pelot ja ahdistukset siten, että tapaajavanhempi ei kykene luomaan lapsen tapaamisilla läheistä ja turvallista suhdetta. Hän voi pitää tapaamista epäonnistuneena ja siksi hän ajattelee tapaamisen olevan vastoin lapsen etua. Ratkaisuna tilanteeseen hän näkee tapaamisten lopettamisen. Tapaajavanhempi voi puolestaan nähdä lapsen ahdistuneet reaktiot toisen vanhemman pelottelun ja hänestä annetun negatiivisen kuvan seurauksena. Tapaajavanhemman mielestä ainoa ratkaisu ongelmaan on lapsen muutto hänen luokseen ja huollon siirtäminen hänelle. Jos lapsi taas on iloinen tapaamisten alkaessa tai sen päättyessä, hänen lähivanhempansa voi ajatella, että tapaajavanhempi yrittää epälojaalein keinoin voittaa lapsen kiintymyksen itseensä ja pyrkii tällä tavoin kääntämään lapsen lähivanhempaansa vastaan. (Savolainen 1984, 114.)

Eron jälkeen monet solmivat jossakin vaiheessa uuden parisuhteen ja lapsen elämään tulee mukaan uusi aikuinen. Uusperheen haasteena on kahden perheen tapojen yhdistäminen ja uusien pelisääntöjen löytyminen, kun on otettava huomioon myös lapsen suhde hänen etävanhempaansa. Lapsen kasvatukseen liittyvien käsitysten yhteensovittamisen haasteet

vaikuttavat olennaisesti uusperheen muodostumiseen. (Broberg 2010, 204 – 205.) Vanhempien eroon ja uusperheen perustamiseen liittyviä asioita on tutkittu vain vähän lapsen näkökulmasta. Etenkin juuri lapsen näkökulmasta lähtevää tutkimusta tarvittaisiin Suomessa lisää. Lapset tuntevat itsensä monesti ulkopuoliseksi, kun heitä koskevia päätöksiä tehdään vanhempien eroon ja uusperheellisyteen liittyen. Lisäksi lapset yleisesti kokevat saavansa liian vähän tietoa vanhempiensa erosta. (Broberg 2010, 217.)

Sosiaalitoimistossa lastensuojelussa tehtävä työ perustuu lainsäädäntöön. Työhön sisältyy lastensuojelun tarvekartoitus ja tarvittavien tukitoimien järjestäminen. Lastensuojelutarpeen selvitys on lastensuojelulaissa määritelty tavoitteellinen ja suunnitelmallinen prosessi. Korjaavan lastensuojelutyön asiakkaina ovat lastensuojelun tarvekartoituksen perusteella lastensuojelun palveluja ja tukitoimia tarvitsevat lapset. Lapsi on ensisijainen asiakas ja hänen tilannettaan selvitetään ja tuetaan suhteessa läheisiin. Kaikille lapsiperheille tarkoitetut palvelut eivät ole tukeneet lasta riittävästi hänen elämäntilanteessaan tai peruspalveluja ei ole syystä tai toisesta käytetty. Vaarana on lapsen vahingoittuminen ja lastensuojelun tavoitteena on mahdollistaa lapselle turvallinen ja tasapainoinen kasvuympäristö ja tukea lapsen ikätasoista kehitystä. Lastensuojelu voi pyytää vanhempien riitaiseen eroon liittyen selvitystä lapsen psyykkisestä tilasta esim. kasvatus- tai perheneuvolasta.

Lastenvalvojan toimenkuvaan sisältyy mm. sopimusten teko lapsen huollosta, asumisesta, tapaamisista ja elatuksesta vanhempien päätyessä yhteiseen sopimukseen asiasta. Lastenvalvojan tehtävänä on huolehtia, että laadittava sopimus on juridisesti täytäntöönpanokelpoinen. Riitaisassa erotilanteessa lastenvalvojan työhön kuuluu ohjausta ja selvitysten laatimista. Työn tavoitteena on vanhempien kyvykkyyden lisääntyminen tehdä lasta koskevia päätöksiä lapsen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Oikeus pyytää huolto- ja tapaamisriitojen yhteydessä sosiaalitoimelta olosuhdeselvityksen ja lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden lasta kuullaan. Riitaantuneille vanhemmille järjestetään sovittelua, josta uusimpana muotona on asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu eli Follo. Follo- sovittelu tarjoaa sosiaalityölle uuden keinon varhaiseen puuttumiseen, ennaltaehkäisyyn ja tukeen kun on kyseessä vieraannuttaminen. Sosiaalityöntekijän työhön kuuluu lisäksi voimassaolevan päätöksen täytäntöönpanoprosessissa sovittelijana toimiminen. Lastenvalvojan ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän työprosessit eroavat monissa kohdissa toisistaan, vaikka asiakkaana voi olla sama lapsi ja hänen vanhempansa. Toisaalta edellä kuvattuja asioita voidaan tehdä työparina ja näkökulma asioihin voi olla hyvin samanlainen. Vieraannuttaminen ilmiönä voidaan paikantaa kuntien perheoikeudellisten sopimuspalveluiden ja lastensuojelun sosiaalityön rajapinnalle. (Sorokin 2014, 6.)Tässä kehittämistehtävässä pyrin paneutumaan aiheeseen korjaavan lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta.

VIERAANNUTTAMISEN KÄSITE JA OMINAISPIIRTEITÄ

Vieraannuttaminen on prosessi, jossa toinen ihminen (yleensä lapsen toinen vanhempi) omalla käytöksellään vieraannuttaa lasta toisesta vanhemmasta, siten että lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhde yleensä vieraannuttamisen seurauksena vaikeutuu. Määritelmänä vieraannuttaminen sisältää ajatuksen siitä, että sitä ennen lapsella ja vieraannuttamisen kohteena olevalla vanhemmalla on ollut normaali ja tunnesävyltään myönteinen suhde, eikä viitteitä siitä, että vieraannuttamisen kohteena oleva vanhempi olisi lapselle vahingoksi. (Häkkänen – Nyholm 2010, 499.)

Vieraannuttamiselle ei toistaiseksi ole olemassa yhtä yhteisesti hyväksyttyä määritelmää. Yhteistä eri määritelmille on kuitenkin ajatus siitä, että vieraannuttaminen on tavoitteellista toimintaa. Se voi tapahtua tietoisesti tai osin tiedostamatta ja sen vaikutukset voivat olla hyvin pitkäkestoisia. Vieraannuttamisen käsitteeseen kuuluu usein se, että lapsi itse kääntyy vanhempaansa vastaan ja alkaa esimerkiksi haukkua häntä ja kieltäytyy tapaamisista. Lapsen vieraannuttamista voivat harjoittaa molemmat vanhemmat samanaikaisesti, tai vain toinen vanhempi. Vieraannuttamista tavoittelevan henkilön muut perheenjäsenet tai tuttavat saattavat osallistua vieraannuttamiseen tai heidän asemansa voi olla keskeinen vieraannuttamisen harjoittajina ja tukijoina. (Häkkänen – Nyholm, Laajasalo & Tuuri 2013, 18 -19.)

Yhdysvaltalainen lastenpsykiatri Richard Gardner alkoi kiinnittää 1980-luvun alkupuolella huomiota yhtäläisyyksiin, joita hän kohtasi tehdessään töitä katkeriin erokiiistoihin vedettyjen lasten kanssa. Vanhempien eron jälkeinen riitely ei ollut laantunut noin kahden vuodeenkaan jälkeen erosta. Gardner laati lausuntoja oikeudelle asiantuntijatodistajana katkerissa huoltokiiistoissa. Hänen vastaanotollaan lapset puhuivat pahaa toisesta vanhemmasta, vaikka puheella ei näyttänyt olevan objektiivista perustaa. Gardner esitteli v. 1985 käsitteen vieraannuttamisoireyhtymä (Parental Alienation Syndrome = PAS). Hän erottaa toisistaan vieraannuttamisen ja vieraannuttamisoireyhtymän. Vieraannuttamisoireyhtymä ei johdu pelkästään lähivanhemman tahallisesta, puolittain tahallisesta tai tiedostamattomasta lapsen vieraannuttamisesta etävanhemmasta. Taudinkuvaan liittyy myös lapsen oma osuus asiaan, siten että hän on altis lähivanhemman ohjaamalle käytökselle ja alkaa myös itse vierastaa etävanhempaa. Lapsen toimintaa ohjaa luontainen lojaalisuus lähivanhempaan. (Hannuniemi 2007, 2 – 5.)

Gardner näkee vieraannuttamisena kaikenlaiset tilanteet, joissa lapsi on vieraantunut vanhemmasta. Syninä voivat olla emotionaalinen tai fyysinen pahoinpitely tai nuoren oma kapinointi. Lapselle vieraannuttamisen seurauksena syntyvä vieraannuttamisoireyhtymä on yksi vieraannuttamisen alamuoto. Gardner esittelee vieraannuttamisoireyhtymän kahdeksan keskeistä oiretta, joista se voidaan tunnistaa:

1. Vieraannuttajavanhempi harjoittaa yhdessä lapsen kanssa toiseen vanhempaan kohdistuvaa panettelu -, mustamaalaamis - ja mitätöintikampanjaa. Kyseessä eivät ole satunnaiset vähättelevät lausumat, vaan pitkälinen ja moniulotteinen prosessi, jossa myös lapsella on aktiivinen rooli.
2. Syyt, joihin vanhemman vieraannuttamiseen pyrkivä käyttäytyminen perustuu, ovat heikkoja tai absurdeja ja vailla oikeudellista näyttöä. Valituksen aiheet voivat olla kokonaan keksittyjä tai sisällöltään mielettömiä. Esimerkiksi normaalit tai vain vähän häiritsevät etävanhemman piirteet saatetaan esittää suurina heikkouksina, niitä voidaan paisutella ja esittää lapselle vaarallisina.
3. Lapsen ajattelu on hyvin mustavalkoista ja hänen vihamielisyydessään etävanhempaa kohtaan ei ole normaalia ihmissuhteisiin kuuluvaa epävarmuutta (ambivalenssia). Lapsi pitää toista vanhempaansa yksioikoisen pahana ja vieraannuttajavanhempaa puolestaan yksinomaan hyvänä. Lapsi ei suostu muistamaan tai ei todella muista mitään positiivista vanhemmasta, vaikka hyviä kokemuksia todellisuudessa on ollut paljon.
4. "Itsenäinen ajattelija" – ilmiö. Lapsi väittää, että hänen kielteiset tunteensa, vihamielinen suhtautumisensa ja halunsa vieraantua vanhemmasta johtuvat hänen omasta ajattelustaan. Todellisuudessa lapsen ajattelu on vieraannuttajavanhemman manipuloinnin seurausta. Lähivanhempi saattaa mennä lapsen selän taakse ja kertoa tahtovansa järjestää tapaamisia, "mutta kun lapsi ei tahdo tavata". Kyseessä saattaa olla niin pieni lapsi, ettei hänen ikäisensä pysty itsenäisesti päättämään muistakaan omista asioistaan.
5. Lapsi tukee vaistonvaraisesti vieraannuttamiseen pyrkivää vanhempaa vanhempien välisessä konfliktissa. Lapsen etävanhempaa koskeva puhe on usein sanatarkka kopio lähivanhemman puheesta tai hyvin samankaltainen.
6. Lapsi ei koe syyllisyyttä omasta käyttäytymisestään vanhempaansa kohtaan tai siitä, millaisia tunteita se vanhemmassa herättää. Lapsi ja lähivanhempi eivät tunne lainkaan kiitollisuutta etävanhemman antamista lahjoista, vaan esittävät ne manipulointirytyksinä.
7. Lapsi käyttää puheessaan lainattuja mielikuvia. Hän saattaa kertoa vanhempansa tekemistä vääryyksistä vieraannuttajavanhemmalta oppimillaan käsitteillä, joiden sisältöä ei itse ymmärrä. Lapsen kertomus toisesta vanhemmasta voi kuulostaa mekaaniselta, kuin nauhoitetulta puheelta. Puhe voi kuulostaa koulun näytelmän ulkoa opitulta esitykseltä, ilman asiaankuuluvia tunteita tai ilmaisten tunteita, joiden sisältö ei sovi lapsen kertomukseen.
8. Lapsen vanhempaan kohdistuva vihamielisyys ulottuu myös vanhemman muihin läheisiin ihmisiin.

Vieraannuttamisoireyhtymään liittyvää tieteellistä tutkimusta on tehty muutaman vuosikymmenen ajan ja siihen on liittynyt kriittinen keskustelu. Useissa tutkimuksissa vieraannuttamiselle altistuneet vanhemmat ovat raportoineet lapsellaan monia Gardnerin esittämiä oireita. Vaikka tutkijat ovat havainneet vieraannuttamisen yhteydessä yllämainittuja seikkoja, niin lapsen vieraannuttamista mittaavien testien kehittäminen on vasta aluillaan. (Häkkänen – Nyholm, Laajasalo & Tuuri 2013, 40 – 42.)

Vieraannuttamisoireyhtymää ei voida täysin samaistaa lähivanhemman harjoittamaan ohjelmointiin tai aivopesuun, vaikka se tarkoittaakin myös niitä. Lapsen oma osuus, lojaliteetti vanhempaa kohtaan aiheuttaa, että hänen mielipiteensä etävanhemman vastustamisesta vaikuttaa aidolta. Sitä ei voida erottaa todella aidosta kannanotosta muuten kuin tuntemalla vieraannuttamisilmiön kokonaisuus. On selvitettävä ovatko ilmiön muut piirteet lapsen käytöksessä läsnä. Suomessa viranomaiset eivät tunnista ja ymmärrä riittävästi tätä ilmiötä ja lapsen perusteettomia väitteitä esim. etävanhemman väkivaltaisesta käytöksestä voidaan virheellisesti pitää totena. Tahallinen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta merkitsee lapsen henkistä pahoinpitelyä, jonka seurauksena voi olla elinikäinen psykiatrinen häiriö. (Hannuniemi 2007, 5.)

Michael Bonen ja Michael Walshin mukaan lapsen jokainen vieraannuttamisyritys toisesta vanhemmasta on suora ja tahallinen vanhemmuuteen liittyvä velvollisuuden rikkominen. Heidän mukaansa vieraannuttamiseen kuuluvat seuraavat piirteet:

1. Lapsen ja etävanhemman tapaamisten ja muun yhteydenpidon estäminen . Usein tekosyynä asialle on suojelu. Estämistä saatetaan perustella sillä, että tapaaminen hämmentää tai häiriinnyttää lasta ja lapsi tarvitsee aikaa tottuakseen. Tapaajaa ei kohdella kuin perheen avainhenkilöä, vaan kuten kiusallista tuttavaa, jota lapsen on silloin tällöin tavattava. Vielä epämääräisemmin saatetaan esittää, että tapaaminen on lapselle epämukavaa. Tapaamiselle annetaan tällöin samanlainen asema kuin rasittavalle tehtävälle tai työlle.
Tapaamisaikatauluihin liittyvää pienintäkin muutosta saatetaan käyttää tekosyynä koko tapaamisen peruuntumiseen. Joustavuutta ei löydy yhtään. Yhteistä kaikille näille toimille on toisen vanhemman pitäminen ylivoimaisena toiseen nähden. Vieraannuttavalle vanhemmalle tulee näin epäasianmukainen portinvartijan rooli lapsen ja toisen vanhemman tapaamisten estämisessä. Kun näin tapahtuu riittävän kauan, lapsi saa sanattoman, mutta selkeän viestin toisen vanhemman paremmuudesta verrattuna toiseen vanhempaan. Nuoremmat lapset ovat alttiimpia omaksumaan asian kriitikkittömästi. Jatkuvalle tapaamisten estämisellä rikotaan jokaisen vanhemman velvollisuutta edesauttaa myönteistä suhdetta lapsen ja toisen vanhemman välillä.
2. Lähivanhempi syyttää etävanhempaa perusteettomasti erilaisista asioista. Väite voi koskea esim. alkoholi- tai huumeongelmaa, lapsen fyysisen turvallisuuden vaarantumista, lapsen nälkäisyyttä tai väärin ruoka-aineiden syöttämistä toisen vanhemman luona. Asian lähempi tarkastelu osoittaa kyseessä olevan tavalliset eroavaisuudet vanhempien tavoissa. Esim. etävanhempi antaa lapselle ruokaa, mutta ruokavalio poikkeaa jollakin tavoin lähivanhemman lapselle tarjoamasta ruuasta. Etävanhempi saattaa antaa lapsen valvoa myöhempään kuin lähivanhempi tai hän esittelee lapselle uuden kumppaninsa lähivanhemman mielestä liian aikaisin. Tyypillistä tällaiselle vieraannuttamiselle on, että lähivanhempi suurentelee käytöstapojen eroja ja esittää ne lapselle tuhoisina.
3. Bonen ja Walshin mukaan PAS:lle on ominaista lapsen ja etävanhemman välien huononeminen vanhempien eron jälkeen. Tällainen ei tapahdu itsestään, jos lapsen ja etävanhemman välit ovat olleet läheiset ja hyvät. Välien huononeminen johtuu lähivanhemman toiminnasta. Tilanteen selvittäminen vaatii tarkkaa paneutumista lapsen ja etävanhemman väleihin avio-tai avoliiton aikana ennen vanhempien eroa. Ilman tarkkaa

asian selvittämistä, saattaa käydä niin, että välien myöhemmän huonouden kuvitellaan johtuvan etävanhemmasta.

4. Lapsella voi olla voimakkaita hylätyksi tulemisen tunteeseen liittyviä pelkoja. Lapsi ei uskalla tai kykene ilmaisemaan etävanhempaansa kohtaan kokemia myönteisiä tunteita, koska pelkää lähivanhemman kielteisiä reaktioita. Lasta voi pelottaa lähivanhemman torjuva tai hylkäävä käyttäytyminen. Lapsi joutuu toistuviin uskollisuuskokeisiin ja pakotetaan valitsemaan toinen vanhemmista, siis lähivanhempi. Lapsella ei tällaisessa tilanteessa ole todellisuudessa vapaata tahtoa ja vapautta valita meneekö hän tapaamaan etävanhempaa.

Edellä kuvatut vieraannuttamiseen liittyvät piirteet ovat erittäin haitallisia lapsen tunneperäiselle hyvinvoinnille. PAS on prosessi, joka toimii pelolla kyllästetyssä ilmapiirissä. Lapsi joka oppii pelkäämään lähivanhemman kielteisiä reaktioita, alkaa itse vastustaa etävanhemman tapaamista, vaikka aiemmin tapaamisissa ei ole näyttänyt olevan lapsen kannalta mitään vikaa. Lapsi on sisäistänyt lähivanhemman käsitykset etävanhemmasta selvittääkseen helpommin tilanteesta. Normaalisti lapsi ymmärtää, että kaikissa ihmisissä on sekä hyviä että huonoja piirteitä, joiden näkeminen merkitsee ambivalenssia. Vieraannuttamisen seurauksena ambivalenssi katoaa ja lapsi alkaa pitää lähivanhempaa kokonaan hyvänä ja etävanhempaa kokonaan pahana. Vieraannuttamisen olemassaoloa voidaan testata kysymällä lapselta mitä hyvää hän muistaa toisesta vanhemmasta. Kukaan vanhempi ei yleensä ole niin paha, että lapsi ei muista hänestä mitään hyvää, jos hänen annetaan muistaa. (Hannuniemi 2007, 5 – 12.)

VIERAANNUTTAMISEN ASTEET

Vieraannuttamisella on kolme eri vaikeusastetta:

1. LIEVÄSSÄ PAS:ssa lapsi ilmentää melko pinnallisesti PAS - oireita tai kyseessä on vain muutamia piirteitä kahdeksankohtaisesta oireluettelosta. Lievä PAS näkyy ohimenevinä ja lievinä vaikeuksina lapsen siirtyessä vanhemmalta toiselle. Tapaamisen aluksi lapsi voi kutsua vanhempaa etunimellä, mutta vaihtaa pian normaaliin tyyliinsä.
2. KESKIVAIKEASSA PAS:ssa kaikki kahdeksan oiretta ovat yleensä läsnä oireluettelon kuvausten mukaisina ja pahempina kuin lievissä tapauksissa. Lapsi ilmaisee usein surunsa kun joutuu tapaamaan etävanhempaa. Vieraannuttamisen taso tulee parhaiten esiin siirtymävaiheessa. Keskivaikeasti vieraannutettu lapsi vastustaa usein voimakkaasti siirtymää ja hän voi tapaamistilanteen aluksi käyttäytyä törkeästi etävanhempaa vastaan.

Lapsi voi panetella vanhempaansa tai olla väkivaltainen niin kauan, kuin tällaista käytöstä edellyttävä lähivanhempi on kuuloetäisyydellä. Lähivanhemman poistuttua paikalta lapsi yleensä rauhoittuu, rentoutuu ja kykenee normaaliin hyväntahtoiseen yhdessäoloon etävanhemman kanssa.

3. VAKAVASSA PAS:ssa lapsi on häiriintynyt ja usein fanaattinen. Lievässä ja keskivaikeassa tapauksessa lapsen tärkein motiivi on terveemmän ja vahvemman siteen säilyttäminen lähivanhempaan. Vakavassa tapauksessa lapsella on tarve patologisen ja symbioottisen suhteen säilyttämiseen lähivanhemman kanssa aina jaettuun harhaluuloisuuteen asti. Symbioottinen suhde vaikeuttaa lapsen ja lähivanhemman erottamista itseään toisesta, minkä vuoksi he saattavat käyttää jatkuvasti sanaa "me". Harhaluuloisuus kohdistuu yleensä etävanhempaan. Vakavasti vieraannutettu lapsi kieltäytyy yleensä tapaamisista. Jos hän suostuu poikkeuksellisesti menemään etävanhemman kotiin, niin se ei johdu hänen aidosta tapaamisen halustaan. Lapsi usein vakoilee etävanhempaa, voi varastaa rahaa tai arvoesineitä tai tuhota huonekaluja tai muuta omaisuutta. Lapsi saa sadistista nautintoa vanhemman turhauttamisesta ja nöyryyttämisestä ja kaikki tämä tapahtuu vieraannuttajan tuella. (Hannuniemi 2007, 11.)

On siis olemassa eriasteista vieraantuneisuutta. Pahimmassa tapauksessa se on niin täydellistä, että lapsen ja vanhemman välit menevät kokonaan poikki. Vanhempi joutuu toteamaan, että vuosien sitoutumisen, rahallisen tuen, rakastamisen ja huolehtimisen jälkeen lapsi teeskentelee, ettei häntä ole vanhempana olemassa. Vanhempi ei ole tervetullut valmistujaisiin tai häihin, eikä saa tavata lapsenlapsiaan. Useimmissa perheissä vieraannuttaminen on kuitenkin vain osittaista ja välit eivät mene kokonaan poikki. Tällöinkin vieraannuttaminen tarvelee suhteen laadun, luo lapselle stressiä ja aiheuttaa ristiriitoja lapsen suhteisiin molempien vanhempien kanssa. (Warshak 2012, 29.)

VIERAANNUTTAMISESSA KÄYTETTÄVIÄ TOIMINTATAPOJA

Häkkänen – Nyholm, Laajasalo ja Tuuri (2013, 21 – 24) ovat koonneet yhteen ulkomaisissa tutkimuksissa ja tutkimuskirjallisuudessa esiintyneitä vieraannuttamisen yleisiä toimintatapoja. Käytettyihin toimintatapoihin todennäköisesti vaikuttavat muun muassa lapsen ikä ja vieraannuttajavanhemman persoonallisuus. Mielikuvituksella ei ole rajoja, kun ihminen pyrkii vieraannuttamaan lastaan toisesta vanhemmastaan. Seuraavassa on suora lainaus toimintatapoihin liittyvistä esimerkeistä. Vanhemmasta käytetään lyhennettä X.

- a. Vanhemman yhteydenpidon toistuva rajoittaminen ja kontrollointi: " Sinulla on oikeus käydä X:n luona, mutta tiedät mitä ajattelen siitä".

- b. Toistuva vanhemman mustamaalaaminen, mitätöiminen ja hienostuneet syytökset: " X ei ole koskaan osallistunut kasvattamiseesi" tai " X hylkäsi meidät".
- c. Kieltäytyminen kuulemasta vanhemmasta mitään hyvää: " En halua kuulla siitä...".
- d. Kieltäytyminen puhumasta vanhemmalle tai näkemästä häntä: Puhelimen antaminen suoraan lapselle vanhemman soittaessa tai ohjeistaminen siihen, että lapsi noudetaan vanhemman tapaamisiin talon parkkipaikalta.
- e. Mielihyvän osoittaminen vanhempaa koskevista huonoista uutisista: " On ihan oikein että hänet irtisanottiin".
- f. Perättömien ja valheellisten tarinoiden kertominen: " X sanoi usein että hänelle työura on tärkeämpää kuin te lapset", tai " X on aina ollut sitä mieltä että olet lihava", tai " X olisi halunnut abortin kun odotimme sinua".
- g. Vanhempaa koskevien kielteisten vihjeiden antaminen: " On sellaisia negatiivisia asioita, joita en voi kertoa sinulle X:stä".
- h. Vanhemman mielipiteiden tai läsnäolon toistuva huomiotta jättäminen , mm. Kieltäytyminen osallistumasta vanhemman aloittamaan keskusteluun, tai vastaamatta jättäminen ja mykkäkoulu.
- i. Negatiivisella elekielellä viestiminen lapsen läsnäollessa : Kääntämällä selän kun vanhempi pyrkii ottamaan kontaktia tai ilmehtimällä halveksien.
- j. Vanhemman kasvatuksellisten periaatteiden vastustaminen ja pilkkaaminen lapsen läsnäollessa : " Et ole koskaan ymmärtänyt mitään lasten kasvatuksesta".
- k. Lapsen rohkaiseminen ja kannustaminen hänen haukuessa tai kritisoidessa vieraannutettavaa vanhempaa: " Olen aivan samaa mieltä kanssasi siitä, että X kohtelee sinua epäoikeudenmukaisesti".
- l. Lapsen puolelle asettuminen hänen ja vanhemman välisissä ristiriitatilanteissa: " Olet oikeassa ja X on väärässä".
- m. Vanhemman syyttäminen lapsen ongelmista: " On X:n syytä, ettet pysty keskittymään koulunkäyntiin" tai " On X:n korkeiden tulojen syytä, ettet saa opintotukea".
- n. Vanhemman syyttäminen omista ja perheen ongelmista lapsen kuullen: " On X:n syytä, ettei meillä ole rahaa ostaa eläimille ruokaa kun kaikki rahat menevät oikeudenkäyntikuluihin eikä X maksa minulle mitään".
- o. Vanhemman toistuva syyllistäminen ja mustamaalaaminen sukulaisille ja ystäville lapsen läsnäollessa: " X on aina ollut huono vanhempi lapsille ja keho puoliso".
- p. Perusteettomien rikosilmoitusten tekeminen, joissa joko vieraannuttajavanhempi tai pahimmassa tapauksessa lapsi itse on asianomistaja: Esimerkiksi seksuaalinen hyväksikäyttö ja pahoinpitely.
- q. Muuttaminen mahdollisimman kauas vieraannutettavasta vanhemmasta .
- r. Perusteettoman lähestymiskiellon hakeminen .
- s. Vieraannutettavasta vanhemmasta muistuttavien esineiden poistaminen asunnosta (mm. perhevalokuvat) ja lapsen häntä koskevien muistojen tuhoaminen: " Muistat varmasti väärin, ei X koskaan ollut meidän kanssa kun olit pieni, hän oli aina töissä "
- t. Vanhemman yhteydenottoyritysten huomiotta jättäminen tai mitätöinti : " Lapselle osoitetun postin tuhoaminen ilman lapsen tietoa siitä, yhteydenottoyrityksistä ilmoittamatta jättäminen, ja vanhemman lapselle ostamien lahjojen mitätöinti tai hävittäminen.

- u. Lapsen sukunimen vaihtaminen .
- v. Vanhempaan kohdistuvan perusteettoman pelon herättäminen lapsessa: " Jouduin usein pelkäämään X:ää avioliiton aikana" tai " Kerran X mainasi lyödä minua".
- w. Itsen esittäminen uhrin asemassa olevana lapselle: " Näetkö nyt kuinka vähän hän meistä koskaan on välittänyt? "
- x. Lapsen esittäminen vieraannutettavan vanhemman toiminnan uhrina: " X ei rakasta sinua enään" tai " X ei halua enään millään tavoin osallistua elämääsi".
- y. Itsen esittäminen syyttömänä eroon johtaneessa tilanteessa: " Olen aina tehnyt kaikkeni, jotta X olisi ollut onnellinen" tai " En olisi koskaan itse hakenut avioeroa".
- z. X:n sukulaisten , ystävien ja mahdollisen uuden kumppanin mustamaalaaminen, solvaaminen ja lapsen kontaktien rajoittaminen niihin: " Isoäitisi on mielisairas ja väkivaltainen", tai " X:n uusi kumppani vihaa sinua eikä halua olla kanssasi missään tekemisissä", tai " X:n uusi kumppani rikkoi avioliittomme".
- å. Lapsen uhkaaminen ja kiristäminen esimerkiksi rakkauden, taloudellisen tuen tai huolenpidon menettämällä jos hän yrittää ylläpitää kontaktia X:ään.

Edellä kuvatut lapseen kohdistuvat manipulointikeinot ovat useasti erittäin tehokkaita. Niiden avulla vanhempi sitoo lapsen omiin katkeruuden ja koston tunteisiinsa liittyen avioeroon. Lapsi pakotetaan näin " valitsemaan puolensa".

VIERAANNUTTAMISEN TUNNISTAMINEN

Lastensuojelun sosiaalityöhön sisältyy vanhemmuuden arviointia. Selvitykseen kuuluu mm. lapsen kasvuolosuhteiden, lapsen saaman perushoivan, kodin ulkoisten olosuhteiden sekä lapsen hyvinvointiin vaikuttavien muiden tekijöiden selvittäminen. Tehtävänä on arvioida riittävää vanhemmuutta, joka liittyy kasvatuksellisiin asioihin, lapsen ikäkauteen sopivista älyllisistä ja sosiaalisista tarpeista huolehtimiseen ja vanhemman kykyyn tukea lastaan tarpeita vastaavasti ikätasoisien tasapainoisen kehityksen mahdollistumiseksi. Riittävän hyvää vanhemmuutta kuvaavia vanhemman ominaisuuksia ovat vanhemman oma psyykinen tasapaino ja kyky pitkäaikaisten ihmissuhteiden solmimiseen ja säilyttämiseen. Vanhemman tulee pystyä erottamaan omat tarpeensa ja toiveensa lapsensa tarpeista ja vanhemmalla pitää olla riittävä kyky asettua lapsensa asemaan tätä ymmärtääkseen. Vanhemman tulee olla kasvatustilanteissa johdonmukainen ja selkeä ja hänen on ylläpidettävä turvallisia rajoja. Riittävän hyvän vanhemman tulisi myös kyetä ottamaan vastaan ja sietämään lapsen tai nuoren sekä myönteisiä että kielteisiä tunnereaktioita. (Marttunen 2005, 5.)

Vieraannuttamisen tunnistamiseen liittyy sekä lapsen käyttäytymiseen että vanhemman toimintaan kohdistuvaa selvitysten tekoa. Riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu empatia lasta kohtaan siten, että lapsesta ei tule riitakapulaa vanhempien väliin. Sekä lastenhuolto- että lastensuojelulain tavoitteena on perheen autonomian (vanhempien päätösvallan) palautuminen ja vahvistuminen riitatilanteessa. Selvittely, sovittelu ja lapsen kuuleminen tukevat sitä. Perhe toimii parhaiten lapsen hyväksi, kun vanhemmat pystyvät yhteistyöhön. Jos vanhemmat eivät kommunikoi keskenään riskit väärinkäsityksiin ja uusiin konflikteihin suurenevat. (Karttunen 2010, 57.) Vieraannuttamisen tunnistamista vaikeuttaa vaikeiden erojen tunnusmerkkien ja vieraannuttamiseen liittyvien ominaispiirteiden samankaltaisuus. Avioerossa olisi muistettava, että vaikka aikuiset eivät jaksakaan elää yhdessä, lapsella pitäisi säilyä silti molemmat vanhemmat. Heidän tulisi säilyä lapsen elämässä sekä fyysisesti että psyykkisesti. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan ja oikeus myös hyvään suhteeseen. Lapselta voidaan tuhota vanhempi psyykkisesti puhumalla pahaa äidistä tai isästä. Psyykinen menetys on lapselle yhtä suuri asia ellei suurempi asia kuin vanhemman fyysinen menetys . (Arajärvi & Koski 1986, 25 – 26.)

Suomessa oikeustieteen lisensiaatti , varatuomari Anja Hannuniemi on paneutunut vieraannuttamiseksi kutsutun ilmiön tunnetuksi tekemiseen. Pitkälti hänen työnsä ansiota on asian saama julkisuus ja kansanedustajien lakiesitykset vieraannuttamiskiellon lakiin kirjaamiseksi ja rikosoikeudelliseksi sanktioimiseksi. Vieraannuttamisesta on keskusteltu paljon, mutta harvat ammattilaiset, jos juuri kukaan, hallitsee sen todellisuudessa. Liikkeellä on paljon myös virheellistä informaatiota. On mm. esitetty väitteitä, että vieraannuttaminen olisi helposti tunnistettavissa. Asia ei ole niin. Asiasta on tiedetty jo usean vuoden ajan, mutta vieraannuttamiseen liittyviä ongelmia ei ole osattu paljoakaan ratkaista. Ongelmien jatkuminen osoittaa, että kyseessä ei ole helposti tunnistettava ja hallittava ilmiö. Pelkkä vieraannuttamista koskeva tieto ei vielä saa aikaan positiivista muutosta huoltoriitajärjestelmässä, kun tietoa ei sovelleta johdonmukaisesti. Suomessa ei ole toistaiseksi ryhdytty konkreettisiin toimiin vieraannuttamiseen liittyvien asioiden korjaamiseksi. (Hannuniemi 2015, 30.)

Hannuniemi (2015 , 31) tuo esiin hiljattain julkaistussa väitöskirjassaan, että vieraannuttavasti käyttäytyvät ovat yleensä lähivanhempia, Etävanhempi voi toki myös ryhtyä vieraannuttamiseen, mutta se on hänelle paljon vaikeampaa. Useinkaan lapseen ei ole muodostunut niin tiivistä suhdetta, että lapsi uskoisi vanhemman vakuuttelut ja olisi helposti manipuloitavissa. Vieraannuttamistapauksissa riitaa aiheuttavan osapuolen eli vieraannuttavasti käyttäytyvän vanhemman tunnistaminen on yleensä helppoa. Vaikeutta asiaan tuo kuitenkin torjutun vanhemman käytös. Torjuttu vanhempi voi enemmän tai vähemmän myötävaikuttaa epäedulliseen kohteluunsa käyttäytymällä itse väärin. Hän voi vahvistaa lapsen kielteisiä asenteita omien ongelmiansa ja virheellisten käytöstopojensa kautta.

VIERAANNUTTAMINEN UUSPERHEESSÄ

Sosiaali- ja terveyshallitus kokosi 1990-luvun alussa vaikeita huolto- ja tapaamisriitoja käsitelleisiin seminaareihin osallistuneilta työntekijöiltä tapauskuvauksia tilanteista, jotka he olivat kokeneet pulmallisiksi. Esiin nousi mustasukkaisuus, uudet suhteet, psyykkiset ongelmat, kommunikaatio-ongelmat, väkivaltaisuus, uskonnolliset ristiriidat ja liiallinen alkoholinkäyttö. Avioliitoissa oli jäänyt usein jälkitunnelmaksi katkeruus. Eron teki vaikeaksi erityisesti toisen osapuolen halu jatkaa liittoa. Erovaiheessa tyypillistä oli vastavuoroinen syytely, hyökkävyys ja toisen mitätöinti puolisona ja vanhempana. Sosiaalitoimen työntekijöiden kohtaamissa tilanteissa pääasiallinen riita käytiin lapsista. Työntekijöiden mukaan vanhemmat kuitenkin lähtivät vaikeissa tilanteissa varsin yleisesti enemmän omista kuin lasten tarpeista. Varsin usein näytti käyvän niin, että riidan pitkittyessä ennen toista vanhempaansa mielellään tavannut lapsi kieltäytyi tapaamisista. (Taskinen 1993, 8 – 10.) Uusperheessä toinen tai kumpikin puolisoista on saattanut kokea tahollaan vaikean eron. Vaikean eron ja vieraannuttamisen piirteissä löytyy monia yhtäläisyyksiä. Häkkänen - Nyholmin ym. (2013, 83) tutkimuksen mukaan vieraannutetuista vanhemmista koki huomattava osa uuden parisuhteen kiihdyttäneen vieraannuttamista ja pahentaneen tilannetta.

Yhdysvaltalainen psykologian tohtori Richard A. Warshak on selvittänyt avioerolasten psykologisia ongelmia. Hän ei käytä vieraannuttamisoireyhtymään liittyvää terminologiaa, vaan on korvannut "vieraannuttamisen" sanalla "eromyrkky". Warshakin mukaan (2012, 151 – 152) jopa nekin puoliset, jotka ovat tulleet aiemmin kohtuullisesti toimeen eron jälkeen, kokevat välillään uudenlaista kireyttä, kun toinen löytää uuden rakkauden. Monesti tilanteessa koetaan uudestaan eroon liittyneitä loukkaantumisen ja vihan tunteita. Ei-toivottujen tunteiden tunnistamisen sijaan ex-puoliso voi toimia mustasukkaisena tekosyiden takaa. Yleinen tapa on kieltää, että uusi avioliitto vaivaisi heitä itseään missään määrin, mutta samalla ilmaista suurta huolta siitä, miten se vaikuttaa lapseen. Eromyrkky astuu kuvaan, kun ex-puoliso kanavoi uuden parisuhteen synnyttämiä ei-toivottuja ja epämiellyttäviä tunteita uusparin tarpeettomaan mustamaalaamiseen.

Uusperheiden keskuudessa voidaan tunnistaa kolme avaintekijää, jotka laukaisevat yrityksiä vieraannuttaa lapsia:

1. Toive pyyhkiä entinen puoliso lapsen elämästä, jotta uudelle äiti - tai isäpuolelle muodostuisi "tilaa". Yksi tapa toteuttaa tätä ajatusta on lyödä kiilaa lasten ja ex-puolison väliin. Vanhempi pitää toista vanhempaa tarpeettomana helpommin, jos lapsi on hyvin nuori eron tapahtuessa, tai vanhemmat eivät ole naimisissa keskenään ja uusi liitto tulee ajankohtaiseksi pian eron jälkeen. Kummallakaan vanhemmalla ei juuri ole ollut tilaisuutta nähdä lasta toisen vanhemman seurassa. Toive häivyttää ex-puoliso ilmenee yleensä uusiin naimisiin mennessä äidin taholta, ei isän.
2. Tunne kilpailusta entisen puolison ja uuden kumppanin välillä. Uusi äiti - tai isäpuoli saattaa lietsoa toisen vanhemman tuhoisaa arvostelua tai ainakin tukea sitä aktiivisesti. Kun tunne kilpailutilanteesta on voimakas, äiti - tai isäpuolen voi olla vastenmielisiä jakaa

lapsen kiintymys toisen vanhemman kanssa. Äiti – tai isäpuoli voi myös tuntea huonommuuden tunnetta vanhempana ja hänellä on siksi tarve todistella paremmuuttaan. Kilpailu on vääjäämätöntä, jos äiti – tai isäpuolella ei ole omia lapsia eivätkä he syystä tai toisesta voi odottaa niitä saavansa. Yksin elävä entinen puoliso saattaa pelätä, että lapsista kahden vanhemman perhe on parempi vaihtoehto, koska se muistuttaa enemmän sitä ehjää perhettä, joka menetettiin eron myötä. Tällaisen pelon ohjaamana ex-puoliso saattaa ryhtyä kilpailemaan yrittämällä horjuttaa lasten turvallisuuden ja rakkauden tunnetta uusperheen arjessa.

3. Uuden parin pyrkimys liittoutua yhteisen vihollisen edessä . Uusperheet ovat haavoittuvaisia monin eri tavoin. Lapset eivät valitse äiti – tai isäpuoltaan, eivätkä aikuiset solmi parisuhdetta saadakseen hoitaa toisen lasta. Lapset sisältyvät kauppaan bonuksena. Uusperheen jäsenet tarvitsevat aikaa tottua toisiinsa ja ottaa oman aikansa ennen kuin uusperhe alkaa tuntua perheeltä. Haaste on sitä suurempi, jos molemmat puoliset tuovat lapsia mukanaan edellisestä liitostaan. Yksi tapa voimistaa perheen yhteenkuuluvuuden tunnetta on liittoutuminen jotakin tavoitetta varten ja sen mukainen toiminta. Vieraannuttamisessa ex-puolisoon kohdistuvat negatiiviset puheet voivat toimia liimana, joka pitää uuden perheen koossa ja antaa tunteen samaan joukkueeseen kuulumisesta. Kiukun kanavointi lapsen etäbiovanhempaan voi myös toimia pakotienä. Pahaa oloa saadaan purettua, mutta ei tarvitse ajatella niitä ongelmia, jotka ovat läsnä uudessa perheessä. Ulkopuolinen yhteinen haukkumiskohde mahdollistaa uusparin toisiaan kohtaan tuntemien kielteisten tunteiden välttelyn. Haukkuminen voi suojella pariskuntaa siltä ahdistukselta, jonka uuden avioeron uhka herättää. Joissakin uusperheissä puoliso voi osallistua vihakampanjaan miellyttääkseen uutta kumppaniaan. Lapsi joutuu ristiriitaiseen tilanteeseen vihakampanjassa ja altistuttuaan eromyrkylle vieraannuttaminen on sekä vanhemman aivopesun ja lapsen omien toimien seurausta. (Warshak 2012 , 153 -161.)

Edellä kuvattu eromyrkky ei kuitenkaan ole läsnä kuin pienessä osassa uusperheitä ja vaarana on tunnistaa sitä virheellisesti silloinkin, kun uusperhe toimii kaikin tavoin hyvin. Uuden perheen perustamisvaiheeseen liittyy uudenlaisten vuorovaikutussuhteiden ja kommunikaation opiskelu sekä yhteisten sääntöjen luominen. Vanhempien yhteistyön toimiminen on lapselle tärkeää. Toimivuuden aikaansaamiseksi on uusperheen muotoutumisvaiheessa kiinnitettävä huomiota siihen, missä perheen rajat kulkevat. Perheen rajat suhteessa ”ulkomaailmaan” täytyy sulkea uuden perhekokonaisuuden muodostumisen mahdollistumiseksi. Perheen muodostuksen jälkeen rajat voidaan jälleen avata uudelleen. (Malinen & Larkela 2011, 31.) Vieraannuttamisella ja tällä uusperheen hyvinvoinnin kannalta olennaisella rajojen asettamisella ei ole mitään tekemistä keskenään.

POHDINTA

Korjaavassa lastensuojelun sosiaalityössä vieraannuttamisen tunnistamista vaikeuttaa asiakaslapsien ja heidän vanhempiensa ongelmien monimuotoisuus ja kasautuminen. Riitaisen eron yhteydessä toinen vanhempi voi pyrkiä suojelemaan lasta mahdollisesti haitalliselta vanhemmalta. Jos lapsi on todellisuudessa joutunut kokemaan kaltoinkohtelua tai väkivaltaa kyse ei ole vieraannuttamisesta. Asiakasvanhemmilla on usein mielenterveyteen liittyviä ongelmia tai vahvoja persoonallisuuden ominaisuuksia, joita ei kuitenkaan ole diagnosoitu häiriöiksi. Sosiaalityöntekijä toimii omasta viitekehystänsä käsin ja vallitsevan lainsäädännön ohjaamana kaikenlaisten ihmisten kanssa. Lastensuojelusta käsin lapsille kyetään järjestämään heidän tarvitsemiaan tutkimuksia ja hoitoja, mutta vanhempia voidaan ainoastaan ohjata erilaisiin palveluihin ja tukitoimiin. Lapsen vanhempia ei kyetä lastensuojelun ohjaamana vastentahtoisesti tutkimaan minkään lain nojalla.

Vieraannuttamisen tunnistamisen vaikeutta lisää lastensuojelun työkäytäntö, jossa lapsi on ensisijainen asiakas ja suuri osa tiedonkeruuseen liittyvistä asioista kuitenkin saadaan vanhemmilta tai muilta lapsen kanssa toimivilta aikuisilta. Äiti saattaa puhua yhdellä tavalla, isä toisella tavalla ja lapsi itse kolmannella tavalla. Usein lapsen elämäntilanteesta olennaista tietoa tuottava kodin ulkopuolinen taho (esim. neuvola, päiväkotiki, koulu tai lastenpsykiatrian poliklinikka) on pääsääntöisesti yhteydessä vain lähivanhemman kanssa. Vieraannuttamisen tunnistaminen perhedynamiikan ulkopuolella on erittäin vaikeaa. Jos viranomainen ei usko vieraannuttamisoiheytyksen olemassaoloon, niin asiaa ei nähdä eikä ymmärretä.

Uusperhekuviassa vieraannuttamisen tunnistamiseen liittyy omat haasteensa ja uhkakuvana on myös vieraannuttamisen virheellinen tunnistaminen. Pitkittyneeseen eroriitaan voi liittyä ex-puolison kyvyttömyyttä päästä toisesta irti. Eron lopullisuus voi konkretisoitua vasta kun ex-puoliso solmii uuden parisuhteen. Mustasukkaisuus ja kostonhalu saattaa olla hyvin voimakasta, jos eron liittyvää tunnettyöskentelyä ei ole kyetty tekemään. Riidat saavat yleensä pitkittyessään uusia negatiivisävyisiä perusteita. Toinen ex-puolisoista saattaa päästä nopeammin elämässään eteenpäin eron jälkeen ja toinen aloittaa lapsen vieraannuttamisen täysin omista syistään.

Uusperheiden kanssa työskentelyssä on tärkeä huomioida uuden perhetilanteen ja vanhemman uuden parisuhteen merkitys lapsen elämäntilanteeseen. Vanhan sanonnan mukaan lapsen koti on vanhempien parisuhteessa. Myös uusperheessä parisuhde on perheen ydin. Perheellisen uusparin on luotava oma parisuhteensa, johon liittyy alusta alkaen myös lasten hyvinvoinnista huolehtiminen. Uusi äiti/isäpuoli ei yleensä halua tavoitteellisesti vaikeuttaa uuden puolisonsa lapsen välejä biologisen vanhemman kanssa.. Uudessa perhekoonpanossa uusvanhemman on löydettävä oma asemansa perheessä ja luotava lapsen suhde roolistaan käsin. Tämä uusperheen

muodostumiseen liittyvä vaihe vaatii omaa tilaa ja rauhaa. Oman roolin löytymisen lisäksi äiti/isäpuolen on kyettävä tukemaan uutta kumppaniaan tämän tehtävässä vanhempana. Näiden asioiden yhteensovittaminen ja onnistuminen vaikuttaa olennaisesti siihen, mikä on uusperheen jäsenten hyvinvointi ja onnellisuuden kokemus. Tämä uusperheen muodostumiseen liittyvä tärkeä vaihe ei vähennä biologisen vanhemman merkitystä lapsen elämässä.

Eron kriisivaiheessa voimakkaat tunnevyöryt hukuttavat helposti järjen äänen taka-alalle ja vanhempien kykenemättömyys tehdä sopimuksia lapsen liittyvistä asioista vaikuttaa väijäämättä lapseen. Lapsen kannalta ero voi olla myös helpotus ja uusi elämäntilanne uusperheessä voi olla monin tavoin parempi, kuin aikaisempi elämä riitelevien biologisten vanhempien perheessä. Olennaista lapsen kannalta on, miten biologiset vanhemmat ja uudet vanhemmat kykenevät toimimaan yhteistyössä hänen parhaakseen.

Lastensuojelussa vieraannuttamiseen liittyvä epäily tulee yleensä esiin tilanteessa, jossa toinen vanhempi tekee lastensuojeluilmoituksen toisen vanhemman lapseen kohdistamasta psyykkisestä väkivallasta. Ilmoittaja haluaa todennettavan psyykkisen väkivallan. Lastensuojelulla on laajat tiedonsaantioikeudet mm. terveydenhuollon asiakirjoista, mutta useinkaan mikään lapsen asiakirjoissa ei näytä toteen esitettyä väitettä. Neuvolassa, kouluterveydenhuollossa tai lastenpsykiatrian tutkimuksissa ei lapsesta ole noussut esiin huolta. Tyypillinen lastenpsykiatrian lausunto on, että vanhempien riitely pitäisi saada loppumaan, jotta lapsen terve kehitys mahdollistuu. Pitäisi saada on iso ja tärkeä vaade lapsen hyvinvoinnin kannalta. Valitettavasti lastensuojelun käytössä olevat tukitoimet harvoin kykenevät vastaamaan yksinään tähän vaateeseen.

Marjaana Sorokin on selvittänyt pro gradu - tutkielmassaan (2014 , 89 – 93.) minkälaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lapsen vieraannuttamisen tilanteista lapsen huolto- ja tapaamisriidan yhteydessä. Tutkielman johtopäätösten mukaan lapsen vieraannuttamista ei aina mielletä lastensuojelullisen puuttumiskynnyksen ylittäväksi asiaksi, vaikka vieraannuttaminen tulkitaan traumatisoivana henkisenä väkivaltana ja kaltoinkohteluna lasta ja vieraannutettua vanhempaa kohtaan. Tapaamis - ja huoltoriita siirretään helposti muiden tahojen selvitettäväksi. Vieraannuttamisen määrittely lastensuojelullisena ongelmana on haastavaa. Riskinä on että sosiaalityöntekijä myötävaikuttaa lapsen vieraannuttamiseen. Vanhempien eri intressit pyrkivät horjuttamaan sosiaalityöntekijän ammatillisuutta sekä asiantuntija- asemaa. Vieraannuttamisen tilanteet koetaan kuormittavina ja henkisesti raskaina. Vieraannuttamispyrkimysten mahdollisimman varhainen tunnistaminen ja moniammatillinen yhteistyö ovat tärkeitä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät jättivät lapsen tilanteen usein käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Lastensuojelun yleisiä interventioita ovat sovittelu, neuvottelu ja lasta sekä perhettä tukevien avohuollon tukitoimien järjestäminen. Marjaana Sorokin on tutkimuksensa perusteella vahvasti sitä mieltä, että Suomessa tarvitaan lakimuutoksia, joiden myötä vieraannuttaminen tulee näkyvämmäksi. Kriminalisoinnin myötä lastensuojelun sosiaalityöntekijät saisivat tarvitsemaansa tukea työlleen ja asiantuntijuudelleen. Lastensuojelun rooli tukea antavana ja kontrolloivana tahona edesauttaisi lapsen tilannetta vanhempien eroprosessissa vieraannuttamisen ehkäisemiseksi.

Sosiaalitoimiston korjaavassa lastensuojelutyössä ei kyetä paneutumaan syvällisesti vanhempien ero-problematiikkaan työhön käytettävien aikaresurssien puitteissa. Vieraannuttamisepäilyn tai syytöksen selvittäminen saatetaan mieltää helposti kuuluvan jonnekin muualle. Pahimmassa tapauksessa vieraannuttaminen jatkuu ja lapsen välit toiseen vanhempaan katkeavat kokonaan. Myös vieraannuttamisen virheellinen tunnistaminen ja sen kautta vanhemman leimaaminen on tuhoisaa kaikille asianosaisille. Ilmiön ymmärtäminen ja ehkäisy vaatii eri ammattilaisten yhteistyötä. Ilmiötä voidaan ennaltaehkäistä erotyöhön liittyvien palvelujen monipuolistamisella ja lisäämisellä. Myös järjestöjen tekemä tiedotustyö on tärkeää, josta esimerkkinä Isät lasten asialla-toiminta ja PAS -vanhemmat info netissä.

Kehittämistehtäväni yksi tavoite on täyttynyt, jos olen kyennyt tuomaan esiin vieraannuttamiseen liittyviä seikkoja siten, että valmiudet sen tunnistamiseen lisääntyvät. Vieraannuttamisen tunnistaminen on vaikeaa, mutta ymmärrys ja uskallus nostaa asia keskusteluun lastensuojelun sosiaalityössä voi ennaltaehkäistä vieraannuttamista tai hillitä sen etenemistä.

LÄHTEET

Arajärvi, T. & Koski, M - L. 1986. Lapset ja avioero . Helsinki.

Broberg, M. 2010. Uusperheen voimavarat ja lapsen hyvinvointi . Väestöliitto.
Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 52 / 2010. Helsinki.

Hannuniemi, A. 2007. Vanhemmasta vieraannuttaminen – uhka lasten hyvinvoinnille. Julkaisu
www. Hannuniemi. Anja.fi.

Hannuniemi, A. 2015. Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen
huoltoriidoissa . Oikeussosiologinen tutkimus. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan
väitöskirja .

Häkkänen – Nyholm, H. 2010. Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa .
Duodecim 126, 499 -505.

Häkkänen - Nyholm, H. , Laajasalo T. & Tuuri, T. 2013. Lapsen vieraannuttaminen vanhemmasta :
Toimintatavat ja niiden vaikutus lapsen ja vanhemman hyvinvointiin. Helsinki.

Kartovaara , S. & Sauli, H. 2000. Suomalainen lapsi. Väestö 2000 : 7. Helsinki: Tilastokeskus.

Karttunen, R. 2010. Isän ja äidin välissä . Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja
tapaamisriidoissa . Tampereen yliopiston psykologian laitoksen väitöskirja.

Kääriäinen, A . , Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) 2012. Challenges of divorce , interventions and
children . Eron haasteet, väliintulot ja lapset . Helsinki : Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 39.

Laitinen, M. & Hurtig, J. (toim.) 2002. Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä.
Keuruu.

Malinen, V. & Larkela, P. 2011. Parisuhde – uusperheen ydin. Helsinki. Väestöliitto.

Marttunen, M. 2005. Riittävän hyvä vanhemmuus. Kansanterveys 9 / 2005.

Savolainen, M. 1984. Lapsen huolto ja tapaamisoikeus . Helsinki.

Sorokin, M. 2014. Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta lapsen huolto - ja
tapaamisriidassa – Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma . Jyväskylän yliopiston
yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos . Sosiaalityön pro gradu - tutkielma.

Sosiaali - ja terveysministeriö. 2013. Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Helsinki :
Sosiaali - ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19.

Taskinen, S. (toim.) 1993. Itke vain sydämein . Tausta-aineistoa perheasioiden sovitteluun . Stakes. Sosiaali -ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus raportteja 1993: 84. Saarijärvi.

Warshak, R.A. 2012. Ero-myrkky. Kuinka suojella lasta avioerotilanteessa . Juva.